

2. Налоговый кодекс Российской Федерации (часть вторая) от 05.08.2000 г. № 117-ФЗ. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://duma.consultant.ru/page.aspx?8550;658725>. — Офіційний сайт Державної Думи РФ

3. Налоговый кодекс Республики Беларусь (особенная часть) от 29.12.2009 г. № 73-3. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.sovrep.gov.by/index.php/.583.0.0..0.0.0.html> — Офіційний сайт Ради Республіки Білорусь

4. *Стігліц Джозеф Е.* Економіка державного сектора / Джозеф Е. Стігліц; [пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський]. — К.: Основи, 1998. — 854 с.

Статтю подано до редакції 13.02.12 р.

УДК 336.025

А. А. Славкова, старш. викладач кафедри фінансів,
Г. М. Котіна, канд. екон. наук,
асистент кафедри фінансів,
ДВНЗ «Київський національний
університет імені Вадима Гетьмана»,

СТАБІЛІЗУЮЧІ ТА ДЕСТАБІЛІЗУЮЧІ ФАКТОРИ ЗМІЦНЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ РОЛІ ОСОБИСТОГО ПРИБУТКОВОГО ПОДАТКУ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. У статті зазначено визначальні чинники, що впливають на податкові надходження від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) до бюджету; обґрунтовано доцільність аналізу факторів зміцнення фіскальної ролі особистого прибуткового податку в Україні, визначено взаємозв'язок між ними; запропоновано систематизація даних факторів за напрямом впливу на обсяг надходжень ПДФО до бюджету — стимулюючі та дестимулюючі чинники; застосовано методику багатовимірного ранжирування факторів різного спрямування та розмірності, наголошено на необхідності врахування вагомості впливу досліджених факторів під час процесу адміністрування ПДФО; проведено аналіз середньомісячної заробітної плати в регіональному та галузевому розрізах, визначено її вплив на обсяги надходжень ПДФО до бюджету, окреслені вектори реформування соціальних гарантій у сфері оплати праці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ПДФО, стабілізуючі та дестабілізуючі фактори зміцнення фіскальної ролі особистого прибуткового податку, ранжування факторів впливу на обсяг надходжень ПДФО до бюджету, заробітна плата.

АННОТАЦИЯ. В статье отмечены определяющие факторы, которые влияют на налоговые поступления от налога на доходы физических лиц (НДФЛ) в бюджет; обосновано целесообразность анализа факторов усиления фискальной роли личного подоходного налога в Украине, определена взаимосвязь между ними; предложена систематизация данных факторов за направлением влияния на объем поступлений НДФЛ в бюджет — стимулирующие и дестимулирующие факторы; применена методика многомерного ранжирования факторов разного направления и размерности, отмечено необходимость учета весомости влияния исследованных факторов во время процесса администрирования НДФЛ; проведен анализ среднемесячной заработной платы в региональном и отраслевом разрезах, определено ее влияние на объемы поступлений НДФЛ в бюджет, очерчены векторы реформирования социальных гарантий в сфере оплаты труда.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: НДФЛ, стабилизирующие и дестабилизирующие факторы укрепления фискальной роли личного подоходного налога, ранжирование факторов влияния на объем поступлений НДФЛ в бюджет, заработная плата.

ABSTRACT. The article referred to the decisive factors affecting the tax revenue from personal income tax (PIT) in the budget, the expediency of analysis of these factors strengthen the fiscal role of the personal income tax in Ukraine, the correlation between them; proposed systematization of these factors influence the direction of the volume of income tax to the budget — stimulating and restimulating factors, multivariate methods applied ranking factors different direction and dimension, emphasized the need to incorporate the weight of influence of the factors during the administration of personal income tax, the analysis of the average wage in the regional and sector, defined by its impact on personal income tax revenues to the budget outlined vectors reform social security in the area of wages.

Key words: PIT, stabilizing and destabilizing factors strengthen the fiscal role of personal income tax, ranging impacts on the volume of PIT revenues in the budget, salary (wage).

Актуальність теми дослідження. Особисте прибуткове оподаткування — одна з центральних проблем фінансової теорії та практики, оскільки воно включає комплекс соціальних, економічних і фінансових питань суспільного та державного значення, охоплює макро- і мікроекономічний рівні, зачіпає фінансові інтереси держави й соціальні потреби суспільства в цілому та кожного громадянина зокрема. Окрім забезпечення достатності централізованого фонду фінансових ресурсів, що спрямовується на всебічне забезпечення суспільних потреб та покриття державних видатків, особисте прибуткове оподатку-

вання своїм внутрішнім наповненням повинно також гарантувати вирішення завдання щодо впровадження оптимального режиму податкового механізму. З одного боку, це буде сприяти розвитку національної економіки, стимулюванню інвестиційних процесів та продуктивної зайнятості, праці й заощаджень у населення, а, з іншого, — зменшенню податкового навантаження на низькодохідні категорії громадян. При цьому, надходження особистого прибуткового податку до бюджету необхідно розглядати комплексно, як цілісну систему, що визначається об'єктивними та суб'єктивними, макроекономічними та соціально-економічними факторами і закономірностями. А отже, формування виваженої політики в сфері особистого оподаткування неможливе без ефективного адміністрування податку з доходів громадян, яке в свою чергу залежить від якості результатів оцінки факторів, що визначають фіскальну роль даного податку.

Постановка проблеми. На думку українських учених, до факторів, які впливають на величину та динаміку надходжень основних видів податків до бюджету (у т. ч. ПДФО), входять: 1) зміни у податковій базі; 2) масштаби та структура економічного зростання, динаміка основних макроекономічних показників; 3) рівень податкової заборгованості платників податків; 4) масштаби ухилення від сплати податків; 5) якість податкового адміністрування [1, с. 248]. Останній фактор визначається рівнем податкового навантаження, рівнем сплачуваності та рівнем мобілізації ПДФО до бюджету, що у свою чергу залежить від якості всіх складових податкового адміністрування. Необхідно зазначити, що для підвищення фіскального ефекту ПДФО до бюджету найбільше значення мають такі фактори: фонд оплати праці, оподатковуваний дохід; ставка податку; погашення заборгованості із виплати заробітної плати, чисельність робітників по категоріям, пільги та ін. [2, с. 394]. Отже, враховуючи, що зміна податкових доходів бюджету зумовлена впливом численних факторів (що залежать як від специфіки обчислення конкретного податку, його правового поля, так і податкової політики держави (наявністю пільг, рівнем ставок, заборгованості тощо)) та з метою прийняття раціональних управлінських рішень щодо зміцнення фіскальної ролі ПДФО, доцільно було б систематизувати й оцінити дані фактори та проранжувати їх вплив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом у фінансовій науці все більше уваги приділяється вивченню

проблем формування дохідної частини бюджету і, зокрема, у розрізі основних видів податків. Ряд наукових робіт іноземних та вітчизняних економістів присвячені виявленню факторів, що в більшому або меншому ступені впливають на його надходження [2, с. 395—400; 3, с. 200; 4, с. 289—290; 5]. Вказані дослідження відрізняються глибиною, підвищеним рівнем складності та мають на меті відтворити модель, що з вищою точністю підходила б для уточнення параметрів, деталізації подальших заходів, спрямованих на прийняття коригувальних управлінських рішень щодо підвищення обсягу надходжень ПДФО до бюджету.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, доходи населення — основний фактор, що визначає величину особистого прибуткового податку та його місце в доходах бюджету. Рівень доходів населення, у свою чергу, залежить від рівня зайнятості, частки оплати праці у валовому внутрішньому продукті, структури доходів населення по джерелам отримання, рівня середньої заробітної плати, мінімальної заробітної плати та інших факторів. При цьому збільшення доходів населення на макроекономічному рівні буде можливою тільки при умові зростання ВВП і збільшення в ньому питомої ваги оплати праці. Отже, податкова політика повинна формуватись у тісному взаємозв'язку із соціальною. Збільшення частки заробітної плати у структурі ВВП буде сприяти збалансуванню платоспроможності населення з пропозицією на ринку товарів і послуг, результатом чого стане соціальний добробут населення і збільшення податкових надходжень до бюджету.

У макроекономічному аспекті зменшення кількості зайнятого населення стримує зростання доходів громадян, скорочує чисельність платників прибуткового податку і, відповідно, відбивається на сумі його надходжень до бюджету. Таким чином, серйозною проблемою і для суспільства, і для держави є вимушена незайнятість, яка вважається основою феномену безробіття. Але ця проблема може бути вирішена завдяки політиці зайнятості населення на регіональному рівні і загалом по країні.

Важливу роль при розгляді зазначених чинників відіграє адміністрування ПДФО. Від ефективності роботи податкових органів залежить і рівень податкової заборгованості платників податку, і ухилення від сплати особистого прибуткового пода-

тку. Однією з причин такого ухилення є неефективність податкового законодавства, часті його зміни, недосконалість механізму стягнення і мобілізації до бюджету особистого прибуткового податку.

Чинники, які впливають на обсяг надходжень ПДФО, умовно поділимо на кілька рівнів. Вважаємо за доцільне розглянути такі чинники залежно від їх спрямованості на макроекономічному і соціально-економічному рівні. У той же час адміністрування податку також впливає на його надходження до бюджету, тому окремо виділимо фактори адміністрування. Крім того, зміна таких чинників може неоднозначно і нерівномірно впливати на обсяг надходжень ПДФО до бюджету, тому на кожному рівні були виділені стабілізуючі та дестабілізуючі чинники (рис. 1) (на основі аналізу динаміки взаємозалежностей між ними та надходженнями ПДФО до бюджету (табл. 1)). Фактори, що мають стабілізуючий ефект, збільшують надходження ПДФО до бюджету, а ті, що є дестабілізаторами, — навпаки зменшують.

	Стабілізуючі фактори	Дестабілізуючі фактори
Макроекономічний рівень	— фонд оплати праці — доходи населення — кількість платників податку	— ставка податку — кількість змін у законодавстві — рівень інфляції
Соціально-економічний рівень	— номінальний рівень середньої заробітної плати — мінімальна заробітна плата	— рівень безробіття — заборгованість по заробітній платі — внески на соціальне страхування
Адміністрування ПДФО	— коефіцієнт мобілізації — рівень податкового навантаження — контрольно-перевірочна робота податкових органів	— коефіцієнт сплачуваності — облікова робота податкових органів — масово-роз'яснювальна робота та законотворча діяльність податкових органів

Рис. 1. Фактори, що впливають на формування ПДФО

Джерело: [6]

Таблиця 1

ДИНАМІКА ВИЗНАЧАЛЬНИХ ФАКТОРІВ, ЩО ВЛИВАЮТЬ НА ОБСЯГ НАДХОДЖЕНЬ ПДФО

Показник	Фактор	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Надходження ПДФО, млн грн	Y ₁	6378	8775	10824	13521	13213	17325	22791	34782	45896	44485	51029	60224
Фонд оплати праці, млн грн	X ₁	71900	86400	103117	122188	157450	216600	268631	351936	470464	451343	544038	644212
Найвні доходи населення, млн грн	X ₂	96609	119048	141618	162578	212033	298275	363586	470953	634493	672662	841591	1014932
Заборогованість по заробітній платі, млн грн	X ₃	4928	2657	2548	2232	1111	960	806	669	1190	1473	1341	1218
Рівень безробіття населення, %	X ₄	4	4	4	4	4	3	3	2	3	2	2	1,7
Ставка податку*, %	X ₅	9	10	10	11	13	13	13	15	15	15	15	16
Кількість змін у законодавстві	X ₆	4	5	5	3	6	10	4	1	5	11	4	3
Номінальний рівень середньомісячної заробітної плати, грн.	X ₇	230	311	376	462	590	806	1041	1351	1806	1906	2239	2633

Закінчення табл. 1

Показник	Фактор	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Прожитковий мінімум для працездатних осіб у розрахунку на одну особу на місяць (станом на 1.01 поточного року), грн	X ₈	288	331	365	365	387	453	483	525	633	669	869	941
Мінімальна заробітна плата (станом на 1.01 поточного року), грн	X ₉	90	118	140	185	205	262	350	400	515	605	869	941
Внески на соціальне страхування, млн грн	X ₁₀	1397	1743	2080	2584	3647	5064	7134	8326	11987	11626	13788	13323
Податкова зборгованість, млн грн	X ₁₁	46	68	105	125	88	106	114	115	187	343	534	643
Кількість платників податку, тис. осіб	X ₁₂	1175	1608	1928	2117	2325	2447	2535	2764	3170	3157	2845	3094

* значення ставки з 2000—2003 рр. усереднено як відношення надходжень особистого прибуткового податку до бази (ФОП)

Джерело: складено за даними Державної податкової служби України (ДПСУ) та Державної служби статистики України (ДССУ)

Таким чином, на нашу думку, збільшення дохідної частини бюджету за рахунок особистого прибуткового податку можливе за умови розгляду сукупної дії вказаних вище чинників з метою вироблення уніфікованих рекомендацій. В той же час необхідно активізувати фактори як прямого, так і непрямого впливу на такі податкові надходження. Упевнені, що це дозволить вирішити фіскальні задачі, що відповідає інтересам держави, а також соціальні проблеми, що відповідає інтересам, відповідно, платників податків.

Як було зазначено вище, головним макроекономічним фактором, що впливає на надходження ПДФО до бюджету є ВВП. З одного боку, фінансові можливості держави визначають його обсяги та темпи зростання, з іншої — від цієї величини залежить збільшення фонду оплати праці, який є безпосереднім об'єктом особистого прибуткового податку. Зміна факторів, що впливають на надходження ПДФО до бюджету, може нерівнозначно накладати відбиток на ці надходження. Для визначення кількісного та якісного впливу тих чи інших факторів необхідно провести детальний їх аналіз, застосовуючи сучасний інструментарій економіко-математичного моделювання — методику багатовимірного ранжування. Оцінка впливу факторів за методикою багатовимірного ранжирування відбувається в кілька етапів (рис. 2). Перший етап є головним, на якому відбувається відбір найсуттєвіших чинників, що визначають зміцнення фіскальної ролі особистого прибуткового податку в Україні. Як зазначалося вище, такими є стабілізуючі та дестабілізуючі макроекономічні, соціально-економічні фактори та чинники адміністрування ПДФО.

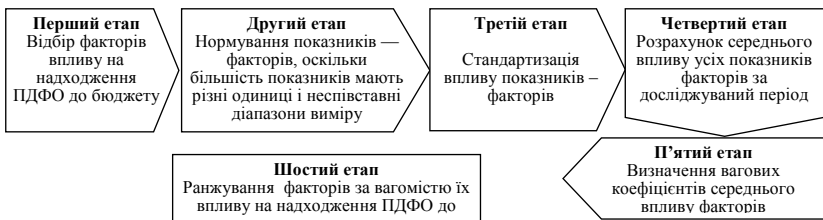

Рис. 2. Етапи оцінки факторів зміцнення фіскальної ролі особистого прибуткового податку в Україні

Джерело: складено автором на основі власних досліджень та [7, с. 140-141] Нормування показників – факторів, оскільки більшість показників мають різні одиниці і неспівставні діапазони виміру.

Стабілізуючі та дестабілізуючі чинники інформаційно різноспрямовані, і це необхідно враховувати при агрегуванні їх в одну оцінку. На другому етапі приведемо значення факторів, що впливають на обсяг надходжень ПДФО, до інформаційної односпрямованості, що дасть можливість надалі визначити динамічний взаємозв'язок між результативною і факторними ознаками. Зростання стабілізуючих факторів ($X_1, X_2, X_7, X_9, X_{12}$) призводить до зростання результативної ознаки (Y_1). Наприклад, при збільшенні показника X_1 (фонд оплати праці) у 2011 р. в 1,2 разу порівняно з 2010 р. при незмінності всіх інших факторів, надходження ПДФО зростуть в 1,15 рази. Або інший приклад, коли при збільшенні у 2008 р. фактора X_7 у 1,34 разу порівняно з 2007 р. при незмінності всіх інших факторів, обсяг надходжень зростає в 1,32 разу. Що ж стосується дестабілізуючих факторів ($X_3, X_4, X_5, X_6, X_8, X_{10}, X_{11}$), то маємо іншу ситуацію — обернений вплив: їх зниження призводить до зростання надходжень ПДФО.

На третьому етапі здійснюється вибір способу стандартизації показників. На практиці застосовують різні способи стандартизації. Усі вони ґрунтуються на порівнянні емпіричних значень показника з його мінімальним значенням [7, с. 154]. Далі, на четвертому етапі, відбувається агрегування впливу факторів, яке ґрунтується на так званій теорії «адитивної цінності» [8], згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових, тобто комплексний вплив факторів, який подається в максимально згорнутому вигляді. Таку узагальнену оцінку (узагальнюючий показник) називають багатовимірною середньою і розраховується вона як арифметична зважена. Так, наприклад, у 2003 р. до зростання показника сукупності всіх факторів призвело підвищення заборгованості по заробітній платі, кількості змін у законодавстві, номінального рівня середньомісячної заробітної плати та мінімальної заробітної плати. У період з 2004 по 2007 рр. спостерігається зростання національної економіки, за рахунок чого зростає і значення основних стабілізуючих факторів, відповідно, відбувається збільшення обсягу надходжень ПДФО до бюджету. Надалі у 2008 та 2009 рр. узагальнюючий показник зменшується на 16,95 % у 2,5 % відповідно. Чинником цьому в першу чергу була фінансово-економічна криза, яка і відобразилась на досліджуваних показниках. 2010 та 2011 рр. характеризуються деякою стабільністю у фінансовому плані. Узагальнюючий показник знову зростає на 19,43 % і 18,4 % відповідно за рахунок збільшення фонду оплати

праці, наявних доходів населення, номінальної середньомісячної і мінімальної заробітної плати. Отже, порівнюючи темпи приросту ПДФО та узагальнюючого показника можна зробити висновок про чіткий їх взаємозв'язок у період 2006—2011 рр.

Для того, щоб визначити найбільш впливові фактори, що змінюють узагальнюючий показник проведемо багатофакторне ранжування. Визначимо, на які саме фактори необхідно звернути увагу при плануванні і прогнозуванні надходжень особистого прибуткового податку (табл. 2).

Таблиця 2

**ОСНОВНІ ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ
НА ОБСЯГ БЮДЖЕТНИХ НАДХОДЖЕНЬ ВІД ПДФО В УКРАЇНІ**

Фактори	Ранг	Фактори	Ранг
Податкова заборгованість	1	Внески на соціальне страхування	8
Номінальний рівень середньо-місячної заробітної плати	2	Прожитковий мінімум для працездатних осіб	9
Мінімальна заробітна плата	3	Кількість платників податку	10
Наявні доходи населення	4	Рівень безробіття населення	11
Заборгованість із заробітної плати	5	Пільги з ПДФО	12
Фонд оплати праці	6	Дефлятор ВВП	13
Кількість змін у законодавстві	7	Ставка податку	14

Джерело: [6]

Отже, у результаті проведеного дослідження виявлені фактори, які мають різний вплив на обсяг надходжень ПДФО. Значний вплив на формування надходжень ПДФО має податкова заборгованість, яка за останні 7 років зросла у 3 рази і в структурі загального податкового боргу становить понад 3 %.

Оскільки фактори наступної групи – рівень середньомісячної заробітної плати, мінімальна заробітна плата та наявні доходи населення, взаємодіють між собою, а їх взаємозв'язок очевидний — при збільшенні мінімальної заробітної плати зростає і середньомісячна заробітна плата, результатом чого буде збільшен-

ня доходів населення, проведемо аналіз одного з факторів – середньомісячної заробітної плати.

Як було зазначено вище, одним з основних чинників, що негативно впливають на фіскальну функцію ПДФО, є низький рівень доходів населення (це істотно зменшує об'єкт оподаткування та базу нарахування податку). 95 % платників ПДФО отримували у 2007 р. доходи у вигляді заробітної плати, що не перевищували 7,5 МЗП (3000 грн). У 2010 р. така частка платників скоротилася на 8 % при зростанні МЗП у 2,2 разу (рис. 4).

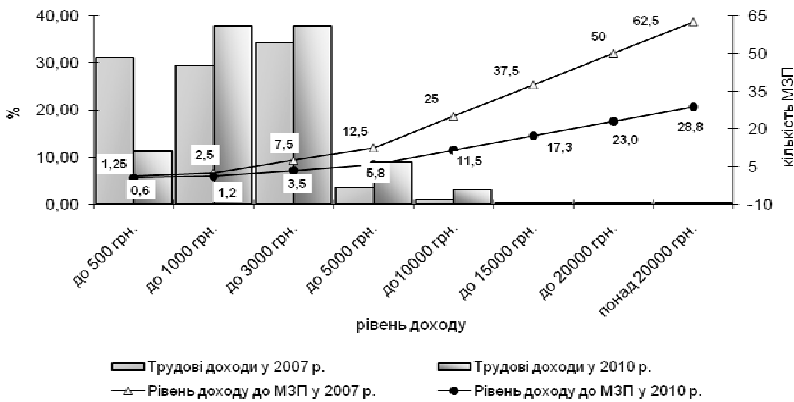

Рис. 4. Порівняльна структура величини доходів населення у 2007 та 2010 рр.

Джерело: розраховано за даними ДПСУ.

У результаті 87 % працюючих отримують заробітну плату на рівні, що не перевищує 3,5 МЗП, враховуючи навіть збільшення за цей час заробітних плат працівникам бюджетної сфери. Необхідно зазначити, що зростає кількість осіб, які отримують трудові доходи у розмірі 10 і більше МЗП. Вказана ситуація підтверджує значну диференціацію доходів населення в Україні, унеможливує не тільки розширене, а навіть і просте відтворення робочої сили.

За вказаний період часу рівень споживчих цін коливався від 116,6 % у 2007 р. до 109,4 % у 2010 р. Інфляційні процеси — важливий чинник визначення як ринкової вартості реальних доходів громадян, так і, відповідно, особистого прибуткового податку. Професор А. М. Александров з цього приводу зазначає, що

під впливом експансивної інфляції швидкими темпами зростають доходи заможних осіб, а доходи (заробітна плата) працюючого населення як основного суспільного прошарку підвладна різкому спаду, що, власне, й має зараз місце в національній економіці [9, с. 330]. Отже суттєво зменшується фіскальне значення особистого прибуткового податку, що у свою чергу слугує обмежуючим фактором збільшенню масштабів фінансової діяльності держави і негативно позначається на фінансовому забезпеченні суспільства в поточному періоді та перспективі. У той же час дані офіційної статистики про розміри доходів населення не відображають реальні доходи громадян, оскільки, з одного боку, існує заборгованість з виплати заробітної плати, а з іншого, досить значна частина доходів надходить через тіньовий сектор і причинами для цього є збільшення офіційно незареєстрованої зайнятості, виплата заробітної плати «в конвертах», значні обсяги тіньових доходів тощо.

Співвідношення темпів зростання середньорічної заробітної плати та ПДФО показує, що за період 2004—2011 рр. відбулося збільшення суми сплаченого податку, в тому числі і за рахунок збільшення заробітної плати (у 3,8 разу). Це приводить до висновку, що показники заробітної плати та сплата ПДФО зростають майже однаково (табл. 3).

Важливим фактором диференціації доходів населення є регіональний розріз. Зокрема, в Україні, максимальна середня заробітна плата простежується у м. Києві, Донецькій, Дніпропетровській областях; найменша — Тернопільській, Волинській, Чернівецькій і Чернігівській. За допомогою ранжування можна побачити, що середня заробітна плата в деяких областях за період 2000—2011 рр. збільшилась, а в деяких — навпаки, зменшилась (табл. 4), що свідчить про непостійність розподілу доходів у регіонах.

Таблиця 3

**СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕМПІВ ЗРОСТАННЯ
СЕРЕДНЬОРІЧНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ТА ТЕМПІВ ЗРОСТАННЯ ПДФО**

Показники	Роки							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Середньорічна заробітна плата (на одного працюючого), грн.	7080	9672	12492	16212	21672	22872	26868	31596

Закінчення табл. 3

Показники	Роки							
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Середній показник сплати ПДФО у рік (на одного працюючого), грн.	650,90	836,97	1101,0	1664,2	2095,7	2202,2	2513,8	3092,28
Зростання середньорічної заробітної плати, %	x	136,61	129,16	129,78	133,68	105,54	117,47	117,60
Зростання середнього показника сплати ПДФО, %	x	128,59	131,55	151,15	125,93	105,08	114,15	123,01
Відхилення між темпами зростання ПДФО та темпами зростання заробітної плати, в. п.	x	0,94	1,02	1,16	0,94	1,00	0,97	1,05

Джерело: розраховано за даними ДССУ

Низька заробітна плата обмежує розширення внутрішнього ринку, яке необхідне для економічного зростання, породжує тенденцію технічного застою, оскільки інвестиційні проекти модернізації забезпечують лише несуттєву економію на заробітній платі й тому, у своїй більшості, є нерентабельними або малорентабельними [10, с. 7]. Отже, низька заробітна плата не вигідна: ні державі (чи місцевому самоуправлінню) — надходження від ПДФО незначні; ні працедавцям — низька вартість робочої сили не створює передумови достатньо інтенсивної та продуктивної праці; ні працівникам — низька споживча платоспроможність, відповідно, низький життєвий рівень. Недостатній рівень заробітної плати спонукає значну частину громадян шукати роботу у великих містах чи за кордоном. Отже, у регіонах-реципієнтах зменшується кількість економічно активного населення, та, від-

повідно, — й платників податків. Економія витрат на оплату праці з боку підприємців супроводжується недонадходженням коштів до бюджетів, чим спричиняє додаткові бюджетні видатки, що було спричинено фінансовою кризою у державі, а починаючи з 2009 р. таке співвідношення знижується. За період з 2004 по 2011 рр. середній показник зростання номінальної заробітної плати склав 126,0 % при 111,7 % реальної заробітної плати.

Таблиця 4

**РАНЖУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ СЕРЕДНЬОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ
В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ ЗА ПЕРІОД 2000–2011 РР.**

(позиції)

Регіон, область	Роки											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
м.Київ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Донецька	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Запорізька	3	3	3	3	3	3	4	4	5	7	6	7
Дніпропетровська	4	4	4	4	4	4	3	3	3	4	7	4
м. Севастополь	5	6	7	5	6	7	7	7	7	5	3	5
Київська	6	8	9	7	7	5	5	5	4	3	4	6
Одеська	7	10	8	9	9	8	9	10	10	10	11	10
Луганська	8	7	6	6	5	6	6	6	6	6	5	3
Харківська	9	9	10	9	8	9	8	8	8	9	10	11
Миколаївська	10	5	5	8	10	11	11	12	11	8	8	9
АР Крим	11	11	11	11	12	12	12	11	12	12	12	13
Полтавська	12	12	12	10	11	10	10	9	9	11	9	8
Львівська	13	13	13	12	13	14	13	13	13	13	14	14
Сумська	14	15	16	16	17	17	17	16	16	16	16	16
Івано-Франківська	15	14	14	14	14	13	14	14	14	14	15	18

Закінчення табл. 4

(позиції)

Регіон, область	Роки											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Чернігівська	16	18	20	22	22	22	25	25	26	25	25	26
Черкаська	17	21	21	20	18	18	18	18	17	19	18	15
Рівненська	18	16	15	15	15	15	15	15	15	15	13	12
Херсонська	19	19	18	18	20	19	21	24	25	24	24	25
Закарпатська	20	17	17	17	16	16	16	17	18	17	17	17
Кіровоградська	21	20	19	19	19	20	19	19	20	18	19	19
Житомирська	22	22	23	23	24	23	22	22	22	23	21	20
Вінницька	23	24	24	24	23	24	23	23	21	22	22	21
Чернівецька	24	23	22	21	21	21	20	25	23	20	23	23
Хмельницька	25	25	25	25	25	26	24	21	19	21	20	22
Волинська	26	26	26	26	26	25	26	26	24	26	26	24
Тернопільська	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27

Джерело: [6]

Висока оплата праці — навпаки, вигідна і державі, й підприємцям і найманим працівникам. Вона формує необхідні економічні ефекти [11, с. 52]. Такі позитивні ефекти підтверджуються практикою високої оплати праці в соціально-ринкових економічно розвинутих європейських країнах.

Не менш важливим фактором диференціації доходів населення, що доповнює міжрегіональну диференціацію заробітної плати, є міжгалузевий розріз. Найбільшу величину заробітної плати мають працівники фінансового сектору та державного управління, тобто у сферах, де нова вартість не створюється; найменша — у сферах рибальство (рибництво) та сільського господарства (табл. 5).

Таблиця 5

**СПІВВІДНОШЕННЯ МІНІМАЛЬНОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ
ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ПЕРІОД 2000—2011 РР.**

(разів)

Вид діяльності	Роки											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Фінансова діяльність	6,2	7,1	7,0	5,7	6,1	5,9	5,9	6,9	7,3	6,7	5,3	5,1
Державне управління	3,7	3,4	3,5	3,1	3,4	4,1	4,5	4,6	5,0	4,2	3,2	2,6
Діяльність транспорту та зв'язку	3,7	3,9	4,1	3,7	4,1	4,0	3,8	4,2	4,3	4,0	3,1	3
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	3,1	3,2	3,1	2,8	3,3	3,4	3,4	4,0	4,0	3,7	2,8	2,7
Промисловість	3,4	3,4	3,5	3,2	3,6	3,7	3,5	3,9	3,9	3,5	3,0	3,3
Будівництво	2,9	3,1	3,1	3,0	3,5	3,4	3,3	3,7	3,6	2,5	2,0	2,4
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2,5	2,4	2,4	2,1	2,5	2,7	2,6	2,9	2,9	2,6	2,2	2,5
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	1,8	1,8	1,8	1,6	2,0	2,4	2,4	2,7	2,9	2,9	2,4	2,2
Освіта	1,7	1,9	1,9	1,8	2,1	2,4	2,3	2,7	2,8	2,7	2,2	1,9
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	1,9	1,9	1,9	1,9	2,4	2,5	2,4	2,8	2,5	2,2	2,1	2,4

Закінчення табл. 5

(разів)

Вид діяльності	Роки											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Діяльність готелів і ресторанів	2,0	2,0	2,0	1,8	2,1	2,2	2,1	2,4	2,4	2,1	1,7	1,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,5	1,6	1,6	1,5	1,7	2,0	1,9	2,2	2,3	2,2	1,9	1,7
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	1,2	1,3	1,3	1,1	1,4	1,6	1,6	1,8	2,1	2,0	1,6	1,9
Рибальство, рибництво	1,6	1,7	1,7	1,6	1,8	1,9	1,7	1,8	1,8	1,7	1,4	1,5
по Україні	2,6	2,6	2,7	2,5	2,9	3,1	3,0	3,4	3,5	3,2	2,6	2,8

Джерело: [6]

Досліджуючи динаміку економічної нерівності простежується її поглиблення. Зміни в доходах населення та розшарування суспільства призводить до негативних наслідків, оскільки посилення нерівності в розподілі доходів та низький рівень доходів більшої частини населення знижують сукупний споживчий попит, призводять до його однообразності, що не сприяє розвитку вітчизняного виробництва та реального сектору економіки [12, с. 66].

Ще одним аспектом невідповідності заробітної плати реальному попиту є нерівномірність у зростанні номінальної та реальної заробітної плати. Відхилення між цими показниками за період 2001—2007 рр. мають стрибкоподібний характер, у 2008 р. досягає своєї кульмінації майже 30 %.

Аналіз статистичних даних показує, що зміни обсягу надходжень ПДФО до бюджету тісно пов'язані із розміром середньої заробітної плати, що у свою чергу залежить від соціальних гаран-

тій у сфері оплати праці, основною з яких є мінімальна заробітна плата (рис. 5).

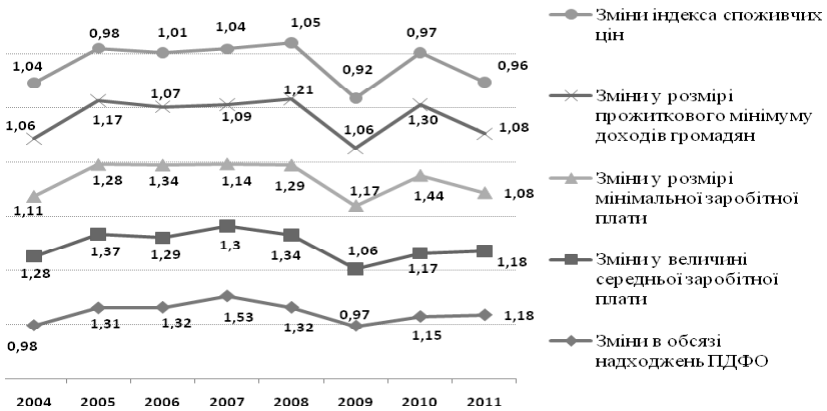

Рис. 5. Зміни розміру середньої заробітної плати ПДФО та соціальних гарантій за період 2004—2011 рр. (у разях до попереднього року)

Джерело: [6]

Головна причина такого взаємозв'язку полягає у механізмі організації оплати праці, при якому виконавчі органи формують величину прожиткового мінімуму та мінімальну заробітну плату виходячи з економічних можливостей держави, а індекс споживчих цін розраховується з врахуванням змін цін на товари, які входять у прожитковий мінімум. Отже, визначальним чинником розміру оплати праці є соціальні гарантії, зокрема — мінімальна заробітна плата, яка безпосередньо призводить до змін в системі первинного розподілу доходів і врешті-решт є основою для формування бази в особистому прибутковому оподаткуванні.

У контексті моделі ефективної заробітної плати практика зарубіжних країн засвідчує активну державну участь у формуванні доходів економічно активного зайнятого населення, що підтверджується в більшості випадків доволі високим рівнем мінімальної заробітної плати (табл. 6).

Таблиця 6

**ДИНАМІКА МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ
У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ Й УКРАЇНІ З 2000 ПО 2009 РР.**

(у національній валюті та євроквіваленті)

Країна	2000		2003		2006		2009	
	НВ	Євро	НВ	Євро	НВ	Євро	НВ	Євро
Бельгія	1096	1096	1163	1163	1234	1234	1387	1387
Болгарія	75	38	110	56	160	82	240	123
Велико-британія	608	970	710	1106	862	1269	914	1010
Греція	526	526	605	605	668	668	681	681
Естонія	1850	118	2160	138	3000	192	4350	278
Ірландія	945	945	1073	1073	1293	1293	1462	1462
Іспанія	425	425	526	526	631	631	728	728
Латвія	50	84	70	116	90	129	180	254
Литва	430	106	430	125	550	159	800	232
Люксембург	1191	1191	1369	1369	1503	1503	1642	1642
Мальта*	208	500	222	534	249	580	630	630
Нідерланди	1092	1092	1249	1249	1273	1273	1382	1382
Польща	670	159	800	201	899	234	1126	281
Португалія	371	371	416	416	450	450	525	525
Румунія	45	25	250	73	330	90	600	153
Словаччина**	5570	126	5570	133	6900	182	296	296
Словенія***	74	375	104	451	123	512	589	589

Закінчення табл. 6

(у національній валюті та євроеквіваленті)

Країна	2000		2003		2006		2009	
	НВ	Євро	НВ	Євро	НВ	Євро	НВ	Євро
Туреччина	110	205	306	189	531	331	666	319
Угорщина****	26	100	50	212	63	247	72	270
Франція	1049	1049	1094	1094	1218	1218	1321	1321
Чехія	4000	111	6200	199	7570	261	8000	306
Україна*****	90	18	205	34	400	63	605	59

*Мальта: інформація за 2000—2007 рр. у національній грошовій одиниці ліра;

**Словаччина: інформація за 2000—2008 рр. у національній грошовій одиниці крона;

***Словенія: інформація за 2000—2006 рр. у національній грошовій одиниці толар (тисяч);

****Угорщина: у млн національної грошової валюти форинт;

*****Україна: показник встановлений на 01.01 поточного року

Джерело: за даними статистичної інформації Європейського союзу

Динаміка мінімальної заробітної плати у європейських країнах, в яких має місце її офіційний показник, зростає доволі значними темпами. За період 2000—2009 рр. її рівень, зокрема, підвищився: у Франції — на 25,9 %, в Бельгії та Нідерландах — на 26,5 %, в Люксембурзі — на 37,9 %, у Португалії — на 41,5 %, у Великобританії — на 50,3%, в Ірландії — на 54,7 %, в Іспанії — на 71,3 %.

На фоні західноєвропейських країн показник мінімальної заробітної плати в Україні є надзвичайно низьким. Незважаючи навіть на те, що за період 2000—2009 рр. величина мінімальної заробітної плати зросла більш, ніж у 6,7 разу. Тобто, очевидною є різниця між номінальною та реальною мінімальною заробітною платою. Співвідношення до євроеквівалента на початок 2009 р. становило всього й неповних 60 грошових одиниць Європейського Союзу.

Західноєвропейські тенденції в політиці мінімальної заробітної плати можна відобразити таким чином: враховуючи ситуацію соціально-виробничої й фінансово-економічної кризи, в умовах якої як правило рівень доходів не має тенденції до зростання, по-

казник мінімальної заробітної плати підвищується в багатьох країнах, більш, ніж вдвічі, порівняно з коригуванням на темпи інфляції, не враховуючи постійне збільшення. Отже, мінімальна заробітна плата — автоматичний важіль стримування інфляційних процесів через підвищення платоспроможної значимості. Країни Європейського Союзу постсоціалістичного і пострадянського плацдарму теж примкнули на шлях втілення в суспільно-національних інтересах політики високих доходів: Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія; країни Балтії — Естонія, Латвія й Литва; Мальта, Туреччина і Греція. В Україні, незважаючи на кількаразове підвищення розміру мінімальної заробітної плати в 2009 р., її суспільно значима вага залишається в дійсності досить низькою: 01.01–31.03 — 605 грн, 01.04–30.06 — 625 грн, 01.07—30.09 — 630 грн, 01.10—30.11 — 650 грн, 01.12—31.12 — 669 грн. Тобто, враховуючи вплив інфляційних процесів, на кінець 2009 р. величина мінімальної заробітної плати складає лише в межах 55 євро. Хоча, ще станом на 2005 р., за паритетом купівельної спроможності мінімальної заробітної плати Україна навіть входила до третьої групи країн в цій класифікації (табл. 7).

Таблиця 7

**ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ
У КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА АЗІЇ**

(паритет купівельної спроможності, в умовних доларах — \$)

Менше 99\$	100–199\$	200–499\$	500–999\$	Понад 1000\$
Азербайджан, Білорусія, Вірменія, Киргизія, Молдавія, Росія, Таджикистан, Узбекистан	Албанія, Казахстан	Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Україна , Хорватія, Чехія	Боснія та Герцеговина, Греція, Ізраїль, Ісландія, Іспанія, Португалія, Словенія, Туреччина	Австрія, Бельгія, Великобританія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція

Джерело: складено за [13, с. 121]

Аналізуючи вплив мінімальної заробітної плати на стан зайнятості слід констатувати, що підвищення її рівня не спричинило

тенденцію збільшення безробіття в більшості країн Європейського Союзу. Найвищий рівень безробіття зафіксовано в Іспанії — в межах 17—18 %. Проте, як це вже очевидно, параметр мінімально заробітної плати не є навіть другорядною причиною для цього.

Стосовно фіскальної ефективності мінімальної заробітної плати в механізмі особистого прибуткового оподаткування слід зазначити, що вона в цьому випадку має двояку функціональність. З одного боку, мінімальна заробітна плата, залежно від своєї величини, є чинником посилення або послаблення фіскального ефекту особистого прибуткового податку при формуванні бюджетних доходів держави, що також залежить ще й від моделі особистого прибуткового оподаткування — пропорційної чи прогресивної. Інша сторона прояву мінімальної заробітної плати знаходить своє відображення при здійсненні бюджетних видатків держави — на стадії перерозподілу суспільних доходів, що особливо відчутне у двох аспектах: (1) при формуванні заробітної плати (рівні доходів) працівників бюджетних сфер та секторів; (2) при обчисленні розміру трансфертів (допомоги, субсидій тощо). Крім того, разом із встановленням норми заробітної плати виникає також ще й «проблема ефективності фіскальної політики щодо пропозиції праці» [14, с. 178].

Проблема бідності в національних масштабах набула крайніх форм за багатьма показниками — сучасний соціально-економічний розвиток України не відповідає навіть «концепції базових потреб» з метою задоволення населення мінімальними благами на основі суспільних запитів [15, с. 20]. У такій ситуації, очевидно, однією з передумов економічного зростання є необхідність суттєвого збільшення рівня доходів фізичних осіб, у тому числі через реформування механізму оподаткування заробітної плати як доходу.

Враховуючи об'єктивність дії економічних законів, подібна ситуація повинна бути відмінною від існуючої: (1) у структурі доходів населення повинні основну частину займати заробітна плата, прибуток та змішаний дохід і доходи від власності; (2) темпи підвищення рівня заробітної плати як основного джерела доходів фізичних осіб повинні випереджати і, за природою функціонування законів ринкової економіки, провокувати прояви інфляції, а не навпаки; (3) з позицій фіскальної політики надмірна державна фінансова допомога громадянам суттєво звужує масштаби і зводить нанівець перспективи зростання обсягів та при-

скорення темпів розширеного економічного відтворення — нарощування виробництва ВВП як основного джерела формування доходів фізичних осіб і об'єкта їх фіскальної централізації.

Висновки. Отже, необхідна комплексна і ефективна державна політика доходів, насамперед для економічного активного населення, що забезпечить процес генерації первинних доходів як об'єкта оподаткування. Забезпечити громадянам високий рівень індивідуальних доходів необхідно, в першу чергу, через реформування оплати праці. Це, з одного боку, створить достатній обсяг фіскальних надходжень ПДФО до бюджету держави, зменшить напруженість на бюджет, за рахунок якого фінансуються значні соціальні видатки, а з другого — збільшить індивідуальне споживання і сприятиме зростанню добробуту у суспільстві. На думку професора Федосова В.М. — це має стати ключовим елементом фінансової стратегії України [16, с. 117].

На нашу думку, враховуючи, що фактори, які впливають на обсяг надходжень ПДФО до бюджету, періодично змінюються під впливом макро- і мікропоказників, необхідно в обов'язковому порядку проводити облік та моніторинг факторів, виділяючи при цьому найбільш впливовіші. Така позиція необхідна при прийнятті рішень щодо підвищення ефективності адміністрування ПДФО та збільшення його фіскального значення.

Література

1. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України : У 6 т. / Редкол. : М. Я. Азаров (голова) та ін. — К. : НДФІ, 2004 — Т. 3 : Розвиток системи податків як основи зміцнення державних фінансів : Монографія / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко та ін. — 308 с.
2. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко та ін. — К. : НДФІ, 2004. — 712 с.
3. Реформування податкової системи України: теорія, методологія, практика: монографія / Ярошенко Ф. О., Мельник П. В., Мярковський А. І. та ін.; за заг. ред. М. Я. Азарова. — К. : Міністерство фінансів України, 2011. — 656 с.
4. *Огонь Ц. Г.* Доходи бюджету України: теорія та практика: Монографія. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. — 580 с.
5. *Едронова В. Н.* Прогнозирование налоговых поступлений в субъекте Российской Федерации / В. Н. Едронова, Н. Н. Акимов // Финансы и кредит. — 2008. — № 17. — С. 51—54.

6. *Славкова А.А.* Особисте прибуткове оподаткування та шляхи його вдосконалення в Україні: дис. кандидата економ. наук: 08.00.08 / Славкова Алла Аркадіївна. – К., 2012. – 289 с.

7. *Бережна Л.В., Снитюк О.І.* Економіко-математичні методи та моделі в фінансах. – К.: Кондор, 2009. – 301 с.

8. *Паєнтко Т. В.* Гармонізація прибуткового оподаткування / Т. В. Паєнтко // *Фінанси України.* — 2005. — № 3. — С.37–43.

9. *Александров А. М.* Финансы СССР / Под ред. проф. Н. Н. Ровинского. — М. : Госфиниздат, 1952. — 467 с.

10. *Мартынов В. А.* Вызовы, реалии и шансы России / В. А. Мартынов // *Мировая экономика и международные отношения.* — 2001. — № 10. — С. 3–9.

11. *Смирнов В.* Инфляция и трудовые доходы / В.Смирнов, Т. Лукьянчикова // *Экономист.* — 2007. — №2. — С. 48–54.

12. *Белова Т.* Межотраслевая дифференциация доходов населения и их динамика / Т. Белова // *Экономист.* — 2008. — № 8. — С.62–66.

13. *Eyraud F.* The Fundamentals of Minimum Wage Fixing / F. Eyraud, C. Saget. — Geneva: ILO, 2005. — ix, 140 p.

14. *Hansen B.* The Economic Theory of Fiscal Policy / B. Hansen. — London : Allen & Unwin, 1958. — xv, 450 p.

15. *Лібанова Е. М.* Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: монографія / Е. М. Лібанова. — К. : КНЕУ, 2008. — 330 с.

16. *Федосов В. М.* Фінансова стратегія розвитку української економіки / В. М. Федосов // *України на порозі XXI століття: уроки реформ та стратегія розвитку. Матеріали наукової конференції.* — К. : НТУУ КПІ, 2001. — 340 с.

Статтю подано до редакції 12.03.12 р.